

HORVÁTH CSABA

ÁLLAMSZÖVETSÉG, NEMZETÁLLAM, ÖNRENDELKEZÉS. A SZOCIÁLDEMOKRATÁK MONARCHIA JÖVŐKÉPE AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ ALATT

„megteremteni a népek Magyarországot”

A háború előtti századfordulós évtizedekben a szociáldemokrata értékelések a Monarchia fennálló állapotát kritikusan szemlélték, kérdésfelvetésük jellege jellemzően arra irányult, miként lehetne fenntarthatóvá alakítani a Birodalmat. Magyarország függetlensége a Monarchián belüli politikai-gazdasági kérdésként merült fel. A gazdasági – társadalmi fejlődés értelmezésében a nemzeti kereteket meghaladó nagy gazdasági egységekre jövőbe mutató tendenciaként tekintettek, ennek megfelelően a soknemzetiségű Közép-Európa és Balkán fejlődésében a nemzetállami kereteket nem látták szükséges formának. Ugyanakkor a nemzetiségi kérdés valóságát átértézték, annak a politikai életre és a munkásmozgalom mozgásterére gyakorolt hatásával tisztában voltak.

A Nagy Háború fókuszba állította az Osztrák–Magyar Monarchia létét és jövőjét érintő kérdéseket. Tanulmányomban a világháború alatt a Monarchia és benne Magyarország jövőjével kapcsolatban megfogalmazott szociáldemokrata elképzeléseket, értelmezéseket tekintem át. Mivel a háború alatt felértékelődött a tapasztalati tér változása, a háborús kilátások erősen befolyásolták a jövőképeken belüli hangsúlyokat, emiatt a bemutatott értelmezések időbeliségén igyekeztem nem változtatni, a kérdéskör bemutatása lineáris szerkezetben történik. A hangsúlyeltolódások mellett a problémaérezkelés csomópontjai végig meghatározták az értelmezési keretet, e legfontosabb gócpontok a Monarchia fenntarthatóságához szükséges belső változások gyakorlati kritikája, valamint az állami keret történelmi meghatározottságának problémája, amely azon kérdésként került napirendre, hogy a nemzetállam vagy az államszövetség (nemzetiségi állam) a jövőbe mutató állami keret.

Tanulmányomban nem vitatkozom a szerzők értelmezéseivel, nem teszek kísérletet arra, hogy valamiféle szempontrendszer alapján megállapítsam, osztályozzam gondolataik, megállapításaik helyességét vagy helytelenségét. Törekvésem arra irányul, hogy közelebb kerüljek ahhoz az értelmezési kerethez, amelyet maguk a szerzők építenek fel saját tapasztalataik alapján, saját gondolkodásmódjuknak megfelelően.

„A monarchia nem nyerhet semmit”

A Ferenc Ferdinánd trónörökös elleni merénylet az Osztrák–Magyar Monarchia és Szerbia között elhúzódó mély ellentétek fegyveres konfliktussá való átalakulását körvonalazta, mely mögött feltűnt a konfliktus kiszélesedésének fenyegető veszélye, a később bekövetkező világháború egyre valószínűsőbb esélye. A Monarchia széthullásának lehetősége reális veszélyként merült fel már a háború előtti szociáldemokrata írásokban is. A Balkán-kérdésben az Osztrák–Magyar Monarchia külpolitikájára, mint a térséget destabilizáló tényezőre tekintettek, írásaikban megfogalmazták, hogy a Monarchiának a balkáni hegemoniáért való küzdelme magának a Birodalomnak a destabilizálódásával jár együtt.¹ Az Osztrák–Magyar Monarchia egész politikai képét a különböző kifelé való törekvések egyensúlyában látták, miközben a délszláv és román népekkel való konfliktus elmérgesedését ezen egyensúly megbomlásaként értékelték, aminek következménye a Habsburg-uralom alatt lévő népek és országrészek birodalomból való „kisiklásával” fenyeget.² A háború előtt megfogalmazták, hogy a Monarchia stabilitása és a békeállapot fenntartása egymással szorosan összefonódó kérdések, mindkettőhöz ugyanazon gyökeres politikai változások szükségesek, mivel a belső politikai viszonyok kényszerítik ki a Monarchia agresszív külpolitikáját. A békéhez szükséges politika elemeit Kunfi Zsigmond vette sorba a külpolitikai kérdésekről tartott kongresszusi előadói beszédében, eszerint békés külügyi politika nem lehet más, mint az *antiagrárius politika*, a *demokratikus politika*, az *önkormányzás politikája*, a *kultúrpolitika*, az *intenzív földművelést lehető tevő földbirtokpolitika*, a *szociálpolitika*, valamint a *szabadság politikája*.³ A békepolitika elemei egyúttal a Monarchia jövőjét biztosító változások elemeinek is tekinthetők.

A merényletet követő időszak szociáldemokrata írásait az elkerülhetetlennek látszó háborúval és a fokozódó háborús hangulattal való szembeszegülés uralja. Ezen írások az értelmezés középpontjába a merényletben való felelősség kérdését állították, amelyben a korábbi elemzéseknek megfelelően a Monarchia külpolitikáját azonosí-

¹ A Balkánon kialakult háborús helyzet és a Monarchiának ebben való szerepe élénken foglalkoztatta a szociáldemokratákat. A Balkán-háború idején háborúellenes tüntetésekre került sor. A kérdés fontosságát jelzi, hogy Kunfi Zsigmondnak az MSZDP XX. pártkongresszusán a külpolitikai kérdéstről szóló előadói beszédét a párt különlenyomatban is megjelentette. Kunfi Zsigmond: *Veszélyben a Monarchia! A Monarchia külügyi politikája és a Szociáldemokrata Párt. Kunfi Zsigmond beszéde az 1913. évi október hó 19. 20. és 21. napjain megtartott pártgyűlésen*. Népszava Könyvkereskedés, Budapest, 1913.

² Pogány József: *Küzdelem a balkáni hegemoniáért*. Szocializmus, 7. évf. (1912/1913) 414–418.

³ Kunfi Zsigmond előadói beszéde a külpolitika kérdéseiről. Az MSZDP XX. pártkongresszusának jegyzőkönyve. Magyar Munkásmozgalom Történetének Válogatott Dokumentumai. 4/A kötet. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1966. 655–664.

tották a háborús konfliktushoz vezető legfontosabb okként.⁴ A békés út egyre halványabb, de még mindig választható alternatívája elengedhetetlenül összekapcsolódik a konfliktust kiváltó „háborúpárti” politika hátországának leváltásával. A szociáldemokrata értelmezési keret az elharapódzó háborús hangulat közepette igen merésznek mondható, a trónörökös, mint a háborúpárti osztrák–magyar imperializmus szimbóluma jelenik meg, a vele szembeni merénylet pedig e politikával szemben való lázadásként azonosul.⁵

Sajátos háborúellenes érvelésként tűnik fel a Monarchiára váró negatív jövőképek bemutatása. Ebben az összefüggésben a Monarchia lehetséges jövőképei a bekövetkező háború esetén a háború kimenetelétől függetlenül kizárólag kedvezőtlen opciókat mutatnak. Az érvelés lényege, hogy a Monarchia nem nyerhet semmit egy esetleges háborúval, mivel területgyarapodása esetén csak még több ellenséges szláv kerülne a birodalom határain belülre, ezzel növelve a destabilizáló erőket, hosszútávon rontva a Monarchia fennmaradásának esélyét, miközben egy esetleges vesztes háború a Monarchia azonnali és teljes szétbomlásával járna.⁶ A *Nem akarunk háborút* című írásban ennél is messzebb rugaszkodik a szerző, amikor a világháború következményei között már egy forradalmi időszak lehetőségét is felvázolja, amelyben nem kizárólag határok módosulhatnak, birodalmak borulhatnak fel, hanem eközben olyan világválság alakulhat ki, amiben „nem csupán egyes országok vagy uralkodó osztályok sorsáról, hanem ennek az egész mai társadalmi rendnek a megingásáról lehet szó”.⁷

A szociáldemokrata elgondolásokban a háború kirobbanása a gyökeres változások szükségszerűségét politikai követelésből kényszerre változtatta. A szociáldemokrata érvelés szerint a megváltozott helyzetben a változások most már magának a háborúnak a tényéből következnek, a háború okán kikényszerített tehervállalás ugyanis feljogosítja a népet, hogy jogokat követeljen, és ezt az uralkodó elitnek kötelessége biztosítani, amennyiben győzelmet akarnak aratni. Megjelenik a háború terhére viselő nép képe, amely nélkül nem nyerhető meg a háború: „A háborút az egész nép vívja. A háborút az egész nép nyerheti meg. Az államot tehát a nép, az egész nép tulaj-

⁴ „Az osztrák–magyar imperializmus keltette föl a délszláv nemzeti eszme híveiben és a szerb sovinizmus harcosaiban az Osztrák–Magyar Monarchia ellen való gyűlöletet.” *Nép-jogok vagy bombák útján*. Népszava, 1914. június 30.

⁵ „Ferenc Ferdinánd trónörökös volt az osztrák–magyar imperializmus legmesszebbre látható feje. Ő volt annak a csoportnak a vezére, amely a Balkán-válság folyamán a támogatást, a háború politikáját követelte. Az ortodox balkánon téríteni akaró *klerikálisok*, keresztényszocialisták, a Balkánon piacokért harcoló osztrák és magyar *kapitalisták*, a háború sikereiért előléptetéseiért áhító *hadserg*, a külpolitika zavarosában halászó magyar *Munkapárt*: ez volt az a *háborúpárt*, amely a délszlávok elnyomását és a Szerbia elleni háborút követelte.” *Nép-jogok vagy bombák útján*. Népszava, 1914. június 30.

⁶ *Háború réme kísért*. Népszava, 1914. július 23.

⁷ *Nem akarunk háborút!* Népszava, 1914. július 25.

donává kell tenni. Minden itt élő népnek meg kell adni a teljes nemzeti egyenjogúságot.⁸ Az államot a nép tulajdonává kell tenni, azaz biztosítani kell minden tagja számára a demokratikus jogokat, nemzetiségeinek pedig a nemzeti egyenjogúságot. A szükségesen bekövetkező változások következményei az ország egész gazdasági és politikai szervezetének átalakulását is eredményezniük kell,⁹ ha ettől való féltelmében az elit megrettenne és szembeszállna e kényszerrel, akkor nem csak a háborús hadviselés kérdőjeleződik meg, hanem bekövetkezhet, hogy a nép szerzi meg ön-maga számára az állami hatalmat, és „kiküszöböli azt a társadalmi rendet, amely az anyagi és szellemi javakból az államot megvédő népnek alig juttatott valamit.”¹⁰

Látható, hogy a szociáldemokrata jövőképben a Monarchia szétesését a háború első pillanatától kezdve valóságos veszélyként kezelik. A veszély elhárításának politikai programja gyökeres változásokat vizionál, amelyben összekapcsolódik a *nép* és a *nemzetiségek* politikai egyenjogúsítása. Ezen időszak írásai evidenciaszerűen elfogadják kiindulópontnak, hogy a nemzeti jogok biztosításával a Monarchia fenntartható maradhat. Ahhoz, hogy ez a tétel valóban kritika nélkül elfogadható legyen, szociáldemokrata politikai program alapjául szolgáljon, végig kell gondolniuk, hogy az önrendelkezési jog biztosítása, a *szabad népek egymás mellett élése* nem feszíti e túl a soknemzetiségű birodalmak, államszövetségek keretét, értelmezniük kell az általuk tapasztalt valóság tendenciáit. A legfontosabb kérdéssé az válik, hogy a világháború az államszövetségi keretek megerősödését, vagy az egyes nemzetiségek önálló nemzetállami keretre való törekvését tüzi napirendre. Az értelmezéshez szükséges elméleti munkát a szociáldemokraták megtették a háború alatt.

„megállhatnak-e a nemzetiségi államok?”

Garami Ernő *Magyarország és a háború* című írásában a „független Magyarország” problémáján keresztül fókuszálja a kérdést.¹¹ Alapállítása, hogy az antant által kínált jövőkép Magyarország számára nem kínál elfogadható alternatívát. „Mit várhattak a magyar uralkodó osztályok a győzelmes antanttól? Ausztria–Magyarország feldarabolását és a „független Magyarországot”, vagyis Magyarországot a Felvidék nélkül, mert az tót, Erdély nélkül, mert az román, Délvidék nélkül, mert az szerb és Horvát-Szlavónország nélkül!” A magyar uralkodó osztályok nem egy független, de területi veszteséget szenvedett, meggyengült Magyarországból látják az alternatívát, hanem a Birodalom részeként megerősödött Magyarországból, amelyben a *magyar hegemónia* továbbra is fenntartható. Garami szociáldemokrata nézőpontja elutasító

⁸ *Éljen az általános választójog!* Népszava, 1914. november 9.

⁹ *A szervezett munkásokhoz!* Népszava, 1914. július 29.

¹⁰ *A képviselőház ülése.* Népszava, 1914. november 25.

¹¹ Garami Ernő: *Magyarország és a háború.* Szocializmus, 9. évf. (1916.) 1. sz. 10–18.

mindkét alternatívával szemben. Egyaránt elutasítja az antant győzelmének árán kapott függetlenséget és az uralkodó osztályok hegemoniatörekvéseit kielégítő utat. A „nemzetiségi vidékek leamputálása” okozta gazdasági kilátások a munkásság számára kedvezőtlenek, mivel ebben az esetben Magyarország egy tenger nélküli fejlődésképtelen agrárországgá válna, amely mindenképpen negatív a szocialista mozgalom fejlődése szempontjából.

A Birodalom nemzetiségi sokszínűsége miatt az egyedüli lehetőség, amely gazdasági egységként megóvhatná Magyarország kereteit, kizárólag a nemzetiségi kérdés megoldásán, e probléma kikapcsolásán keresztül vezet, amely nem képzelhető el másként, mint a „nemzetiségi önkormányzatán alapuló egyenjogúsítástól”. Garami a kérdés szocialista megoldási javaslatának a *demokratikus koncepciót* tekinti, amelyet így foglal össze: „különböző nemzetek széleskörű autonómiájának magasabb föderációban való összekapcsolása”. Bár, mint írja, a háború nem kedvező idő a kérdés rendezésére, a központi hatalmak győzelme a *legutolsó alkalom* lehet, hogy a Monarchia a demokrácia erőinek segítségével fejlődő, erősödő államszervezetté váljon.

Garami cikkéhez mellékeli a szociáldemokrata bizalmiférfiak országos értekezletének dokumentumát, amelyben követelik az „eddigi magyarországi politikának nemzeti és szociális szempontból való gyökeres átalakítását, a vagyontalan osztályok, a nem magyar ajkú lakosság és a nők teljes politikai egyenjogúsítását. A törvényhozás és közigazgatás demokratizálása az általános, egyenlő, titkos választójog útján, a hatékony munkásvédelem, a népoktatás megteremtése és kifejlesztése, gyökeres gyermekvédelem, földreform, a háború terheit a vagyonos osztályokra áthárító adópolitika”. A szociáldemokrata problémakezelés a nemzetiségi kérdést szorosan összekapcsolja a szociális és politikai jogok terén való cselekvési tervvel.

Rónai Zoltán a nemzeti gondolat kialakulását, formáit és perspektíváit tekinti át írásában.¹² Kiindulópontja szerint a nemzeti gondolat eredendően „nem más nemzetek polgárai ellen, hanem a saját nemzet hatalmasai ellen irányul”, „a hazaszeretet emberszeretetet jelentett, a haza az egyenjogú polgárok összességét”. Rónai érvelése szerint eredetileg a francia forradalom államnemzet és a német nemzeti gondolat kulturális nemzet koncepcióját összekötötte, hogy hazaszeretet fogalmuk összekapcsolódott a világpolgári érzés gondolatával. Korának problémáját abból eredezteti, hogy a „pacifista, demokrata, az egész nép és más nemzetek javát kívánó hazafiságból idővel a hazafias érzésnek, a nemzeti tudatnak két ága fakad. Az egyik: elzárkózó és más nemzetek ellen forduló, a hazai osztályuralmat védő, a másik: a nemzetek közti kapcsolatot kereső, a hazai osztályuralom ellen forduló, a nemzetek együvértartozóságát hirdető hazafiság”. A fő probléma, hogy a nemzeti érzés elszakadt a nemzetköziségtől, az állam ideológiájává vált, és mint ilyen elveszítette demokratikus jellegét. A korszak *új nemzeti ideológiája* elismeri „a felsőbbfajta nemzetnek uralomhoz

¹² Rónai Zoltán: *A nemzeti és nemzetközi gondolat s a világháború*. Szocializmus, 9. évf. (1916) 1. sz. 18–26.

való jogát az alsóbbrendű nemzettel szemben, egyszersmind a kiváló és értékes egyének uralmának jogáért küzd az alsóbbrendű tömeggel szemben”. Rónai ezen új nemzeti ideológiával szemben a demokratikus nemzeti gondolat örökösének tekinti a szocializmust, amely a nemzetek elnyomatása ellen éppúgy harcol, mint az osztályok elnyomatása ellen. Rögzíti, hogy a szocializmus „nem a nemzeti kultúrák ellen irányul, hanem alaptörekvése a nemzeti kultúra intenzív kifejlesztése, mert tudja, hogy az igazi egyetemes emberi kultúra csak a nemzeti kultúrák mind behatóbb kifejlődésén át valósulhat meg”.

Rónai háború utáni távlati prognózisában két lehetőséget lát, míg az egyik egymással rivalizáló államszövetségekben ölt alakot, addig a másik Európa összes államainak közös szövetségében testesül meg. Véleménye szerint a nemzetek békés együttműködésének elvét csak ezen utóbbi lehetőség válthatja valóra, ennek alapja viszont csak olyan demokratikus nemzeti érzés lehet, amely egyszerre nemzeti és nemzetközi.¹³

Kunfi Zsigmond *Nemzeti eszme a háborúban* című írása arra keresi a választ, hogy milyen szerepe van a nemzeti eszmének a háborúban, milyen ereje és jelentősége azoknak a szükségleteknek, amelyek ezen eszme mögött meghúzódnak, mennyire válhat a háború után is meghatározóvá.¹⁴ A Monarchia és Szerbia között meghúzódo konfliktus lényegére kérdések formájában világít rá: „végbe kell-e Kelet-Európában is mennie a nemzetileg egységes államok kialakulásának, mint ahogy Nyugat-Európában, avagy pedig ezen a helyen és a mai korban megállhatnak-e a nemzetiségi államok?”. E kérdések és a rá adott válaszok tulajdonképpen a Monarchia és benne Magyarország szempontjából létkérdések. Kunfi hipotetikus előfeltevése szerint a háború olyan korszakban tört ki, amelyben a nemzeti eszme már nem uralkodó eszméje a világnak. A 19. század tapasztalata alapján azon nemzeti mozgalmak melyek sikeresek voltak nagyban hozzájárultak saját társadalmi fejlődésük felgyorsulásához, ez a siker példával szolgált az önálló államisággal nem rendelkező népek számára, akik bajaik fő forrását az önállóság hiányból vezették le. A korszak nemzetiségi államai ugyanakkor nem egyenlő jogokkal felruházott népek szabad együttműködésén alapultak, hanem egy vagy több nemzetiségnek a hegemon uralmán, ezen államok bajaik okaként a nemzetiségek közötti súrlódást nevezték meg, ez pedig kedvezett „a többi nemzettel szemben egységesen fellépő nemzeti szolidaritás” alapján megfogalmazódó, a nemzetiségi ellentétekre fókuszáló politikai beszéd-

¹³ Rónai annak reális lehetőségét sem zárja ki, hogy a háború után az egymással szemben álló államszövetségek konfliktusai vezetnek egy európai egység felé, amely „a mainál jóval antidemokratikusabb, kapitalista-feudális Európa lesz, amely meg fogja valósítani a feudalizmus erőivel támogatott trösztöknek uralmát”. A nemzeti gyűlölség felébresztésének lehetőségét csak egy békés nemzeti együttműködésen alapuló Európa küszöbölheti ki. Rónai: *A nemzeti és nemzetközi gondolat s a világháború* 26.

¹⁴ Kunfi Zsigmond: *A nemzeti eszme és a háború*. Szocializmus, 9. évf. (1916) 5–6. sz. 241–250.

módnak, amely ellehetetlenítette a demokratikus viszonyok kialakítását. Kunfi kiemeli, hogy az európai közvélemény jelentős része azzal a várakozással tekintett a háború elé, hogy a soknemzetiségű birodalmak rövid időn belül összeomlanak, azonban e várakozás nem vált valóra. E következményben Kunfi a nemzetiségi államok életképességének bizonyítékát azonosítja, egyúttal reményét is kifejezve azt feltételezi, hogy a háború kimenetelétől függetlenül a „nemzeti eszme és a nemzetiségi elv régi jelentőségét, államalkotó erejét jórészt elveszítette”, ezáltal nem lesz képes a háború utáni időszakban döntő hatással rendelkezni. Az új korszakban a nemzeti eszme destruktív erejével az imperializmus konstruktív ereje került szembe. Kunfi az állam határainak változásával szemlélteti a kialakult különbséget. A nemzeti eszme esetében az állam határa ott ér véget ahol az illető államot alkotó nemzet embereinek lakóhelye véget ér, „ez volt a nemzeti gondolat államalkotó programja: ebből a felfogásból fakadtak terjeszkedő ösztönei, de terjeszkedésének korlátai is. [...] *az állam határa az embertömeg függvénye volt*”. Ezzel szemben az imperializmus államalkotó programja szerint „az állam ott érjen véget, de odáig valamilyen hatalmi eszközzel elérjen, ahova az illető állam árukivitele, tőkekivitele és nyersanyag beszerző szükséglete elér”, e terjeszkedő ösztönnek a nemzeti eszmével szemben már nincsenek korlátai, emiatt „az állam határa a gazdasági áru- és tőketermelés függvénye lesz”.

Kunfi értelmezésében a nemzetiségi államok esetében a nemzeti eszme felbomlasztó erejét sikeresen ellensúlyozták „a gazdasági összekapcsolódás konstruktív erői”, a nemzeti eszme állambontó ereje beleütközött az imperialista eszme nagy birodalmakat építő erejébe. A háború menete és a jövő kilátásai alapján Kunfi szerint „a nemzeti eszme napja alkonyulóban van”, a háborút követő békerendezés jövőjét illetően rámutat, hogy a nemzetiségi elv szerinti általános megoldás esetén „jóformán minden államból ki kellene szaggatni kisebb-nagyobb részeket és még így sem lehetne megvalósítani a nemzeti eszme államalkotó programját”. Közép-Európa nemzetiségi viszonyai, vegyes lakosságú területei alkalmatlanok a nemzeti eszme megvalósítására, az antant által kijelölt célok esetén a probléma nem oldódna meg, csak a helyzet fordulna, „a nemzetiségi elnyomás üllője és kalapácsa cserélne csak helyet: béke és nyugalom nem lenne így sem, a kalapácsütések zaja, a szikrák pattogása és szállongása új zűrzavar, új tűzvész nemzője lenne”.

Ugyanakkor az imperializmus sem hoz hosszútávon kielégítő megoldást, a nagy-tőke gazdasági érdekei szerint kialakított nagy egységek keresztülgázolnak a földrajzi és etnikai határokon, a már kialakult nemzeti államokból csinálnak nemzetiségi államokat, ahol az új elit „új tartalommal tölti meg a nemzeti eszmét: az uralomra (világuralomra) termett faj arisztokratikus evangéliumává alakítja át a demokratikus, minden nemzet egyenlő értékességét hirdető demokratikus nemzeti gondolatot”. Kunfi nem hagy kétséget abban, hogy nem látja a közeljövő alternatíváit kedvezőnek: „a múlt és jövő történelmi energiának malomkövei között őrlődnek meg a szabad nemzeti életre irányuló törekvések. S valóban ama politikai gondolkodás- és cselekvésmód számára, amelynek a háború a legfőbb beteljesedését jelenti, más

megoldás nem kínálkozik: akár nacionalizmus, akár imperializmus törekvései szerint rendeződik a világ, mindkét esetben lesznek népek, amelyek megfeszítettnek és lesznek országok, amelyeknek sorsa kálváriajárás lesz”.

Kunfi tanulmányának utolsó bekezdésében végső konklúzióként megkísérli az írás alapvetően negatív kilátásait árnyalni. Felvázol egy lehetséges pozitív jövőképet, amit a *szocializmus államalkotó programjának* nevez. E program az emberiség külső egységre és belső szabadságra való törekvésének fejlődőképes elemeinek szintéziséként jelenik meg. Az egységre való törekvést az imperializmus helyett az internacionalizmus formájában valósítja meg. Az internacionalizmus fogalmának jelentést is próbál adni Kunfi: „Az egységre való törekvést az internacionalizmus formájában valósítja meg: nem úgy, hogy egy uralom alá terel több népet vagy országot, hanem úgy hogy valamennyit – azonos érdekű és társadalmi helyzetük elemeinek szövetsége révén – hozza közelebb egymáshoz, hogy a földrajzi és stratégiai határok szerint való tagozódás mellett a szociális határok összekapcsoló és elválasztó mozzanatát hangsúlyozza, hogy nem hódításokkal hanem a gazdasági és szellemi javak szabad cseréjével dolgozik a népek összeolvasztásán, a fejlődés szempontjából szükséges egységek kialakításán.” Kunfi a nemzeti államok szuverén önállósága helyett demokráciát és nemzeti autonómiát javasol. Ebben az értelmezésben a nemzeti szabadságra való törekvést a nacionalizmus hegemoniára való törekvése helyett a demokrácia és a nemzeti autonómia sikere biztosítja. Kunfi fogalompárokka írja le az alternatíva sarokpontjait: „imperializmus helyett internacionalizmus, nacionalizmus helyett nemzeti autonómia, hódítás helyett demokrácia, védővám helyett szabad kereskedelem, háború helyett osztályharc”.

A szociáldemokraták békejavaslatának lehetséges alapjait határozza meg, ezzel a szocialista alternatíva konkretizálása felé tesz lépéseket Varga Jenő *A szocializmus békealapja* című írása.¹⁵ Javaslatában leszögezi, hogy a háború elutasítandó és egyúttal alkalmatlan eszköz a népek állami hovatartozásáról való döntésben, éppen ezért a lehetséges béke kiindulópontja csak az annexiómentesség alapján állhat. A hosszú távú rendezés érdekében azonban ennél is tovább kell menni: „Szocialista békealap csak egyetlen lehetséges: Minden nép – legyen az kicsi vagy nagy – önmaga döntse el, autonóm módon, minden erőszakos beavatkozás kizárásával, hogy mely államterülethez és milyen feltételekkel akar tartozni”. A megoldás módjára az alábbi javaslatot teszi: „A háború befejezte után egy bizonyos idővel minden olyan terület, ahol a lakosság egy része azt az óhaját nyilvánítja, népszavazás rendelendő el annak az eldöntésére, hogy vajon az illető terület népessége tovább is megmarad-e eddigi állami kapcsolatában, vagy sem, illetve milyen feltételek mellett.” Varga tovább pontosítja a döntési lehetőségeket: „A népszavazás a következő módokon dönthet: 1. Kimondhatja, hogy valamely nép eddigi állami kapcsolatából kiválva, minden tekintetben új, független állammá alakul át. 2. kimondhatja, hogy eddigi állami kap-

¹⁵ Varga Jenő: *A szocializmus békealapja*. Szocializmus 10. évf. (1917) 3–4. sz. 123–127.

csolatából kiválva, csatlakozik egy másik, vele azonos nemzetiségű szomszédos államhoz. 3. kimondhatja, hogy megmarad eddigi állami keretében, de bizonyos önkormányzattal. Ez lehet föderációs jellegű (Balkán) vagy home rule (Írország)”. Varga a népek önrendelkezési jogának biztosítását a lehető leghamarábban értelmezi, ez a korábbi szociáldemokrata nézőponthoz képest újrhangolást jelent, a nemzeti autonómiák által demokratikus alapon létrehozott föderáció, államszövetség mellett egyenrangúként jelenik meg a nemzeti szuverenitáson alapuló megoldás is.

Varga másik elemzése *Gondolatok a monarchia jövőjéről* címmel jelent meg.¹⁶ Az elemzés sajátossága, hogy még azon időszakban íródott, amikor a szerző úgy láthatta a háború lehetséges kimenetelét a nemzetközi politikai és katonai helyzet alapján, hogy az antant levette hadicéljai sorából a Monarchia feldarabolását, így nemzetközileg biztosított fennmaradása. E kiindulópont ellenére Varga álláspontja szerint a dualizmus rendszere már nem megfelelő államforma, egyszerre jelenti a demokrácia akadályát, okozza a nemzetiségek elégedetlenségét, ezáltal megszüli a létét fenyegető irredenta mozgalmakat. Magyarországon a dualizmus elősegíti a fennálló közjogi állapotot, amely a szűk választójogon és a politikai gyakorlaton keresztül azt a látszatot kelti, mintha Magyarországon csak két „történelmi nép” lenne, a magyar és a szász. Ez a látszat viszont szertefoszlik abban a pillanatban, mihelyt elkerülhetetlen módon életbe lép az általános választójog, ekkor ugyanis a politikában is kifejezésre fog jutni az a tény, ami a statisztikából is látszik, hogy Magyarország nemzetiségi állam. Ameddig a magyar állam idegen a nemzetiségeknek, addig céljuk nem lesz más, mint hogy saját nemzetükkel „közös politikai uralom alá kerüljenek”. Létkérdésnek tekinti, hogy miként lehet a Monarchia különböző népeit úgy megtartani egy fedél alatt, hogy azok a töredékek, amelyeknek a határokon kívül élő többsége önálló államot alkot, ne akarjanak velük egyesülni. Ehhez a korábban már bemutatott szocialista békealapot javasolja megoldásként.

Varga elemzésében megerősíti a békealapról szóló írásában megjelenő, a korábbi időszak szociáldemokrata álláspontjától részben eltérő nézetét. A határmódosításokról kijelenti, hogy a proletariátus racionális világfelfogása fontolóra veheti a határok megváltoztatását, mivel ez a nemzetiségi harcok megszüntetésével járna, ami a valóságos konfliktust jelentő osztályszempontok meglévő homályosságát megváltoztatná.¹⁷ Az államszövetség vagy nemzeti állam kérdéskörében a korábbiakhoz

¹⁶ Varga Jenő: *Gondolatok a monarchia jövőjéről*. Szocializmus 11. évf. (1918) 1. sz. 16–22.

¹⁷ Példaként említi, hogy megszűnhetne azon állapot, amelyben a cseh munkás közelebb érzi magához a cseh tőkést, mint a német munkást. A példa nem véletlen. A cseh szociáldemokraták a háború alatt egyértelmű lépéseket tettek a cseh nemzeti pártok irányába, a különböző pártállású cseh képviselők közös klubot alakítottak ki, amelybe a cseh szociáldemokraták is beléptek. A magyarországi párt ezt a nacionalizmus és a sovinizmus szociáldemokraták feletti elhatalmasodásának értelmezte, és mint ilyet élesen elutasított. „Amit a béke esztendei nem nagy dicsőséggel kezdtek: azt most a háború évei meglehetősen dicstelenül folytatják. De persze, a szociáldemokrata gondolkodás nem elégedhetik meg az ilyenfajta esemé-

képest határozottabban jelenti ki, hogy a nagy államterület jelszava, mint gazdasági szükség nem áll meg.¹⁸ Egyúttal megkérdőjelezi azt az álláspontot, miszerint a kapitalizmussal nem férne össze a kis államterület vagy a kis lakosság szám, „nem az államterület nagysága, hanem a rajta élő nép munkateljesítménye, amely viszont a gazdasági kultúra következménye, dönti el valamely ország gazdasági haladását”.

A Varga Jenő írásaiban érzékelhető hangsúlyeltolódás egyre elfogadottabbá vált a szociáldemokrata helyzetértékelésekben. Ennek jele, hogy a Szocializmusban megjelent a hazai mozgalomban vitathatatlan tekintélynek, igazodási pontnak számító Kautsky írása, amelyben vitába szállt Rennernek az államok fejlődéséről szóló elméletével elutasítva az osztrák szociáldemokrata teoretikus magyarországi mozgalomban is ható azon álláspontját, amely szerint a nemzeti állam nemzetiségi állammá válása szükségszerű fejlődési törvény lenne. Kautsky szerint a nemzetiségi államok régebbi történelmi viszonyok termékei, amit bizonyít, hogy a nemzeti törekvésekben nem tapasztalható a nemzetiségi állammá való alakulása igénye. Nemzetiségi államban a nemzetek önállóságra és az állami kereten belüli legszélesebb érvényesülésre való törekvésük mellett nyelvhatáraikat is igyekeznek minél messzebbre kitolni. Ez még szabad és demokratikus viszonyok között is súlyos nemzeti harcok forrásává válhat, amely következtében a gazdasági ellentétek nemzeti köntösbe öltöznek.¹⁹ Kunfi *nemzeti önrendelkezésről* szóló eszmefuttatásában korábbi reményeivel szemben leszögezi, hogy a háború alakulása abban az irányban hatott, hogy az államok és népek számára a területi kérdések ismét felértékelődtek, e tendencia valószínűsíti, hogy a háborút lezáró béke az államok határkérdéseit napirendre fogja tűzni. Ebben a helyzetben csak két alternatíva lehetséges, vagy az erő, a fegyveres hódítás joga, vagy a népek önrendelkezési joga fog érvényesülni.²⁰

nyek merő kárhoztatásával, hanem meg kell benne látni azt a nagy veszedelmet, amelyet a nacionalizmusnak és sovinizmusnak elhatalmasodása, s a háborúval összefüggő megerősödése jelent. Stanek és Smeral: ez az összeállítás a háború után való évek munkásmozgalmainak és szellemi küzdelmeinek egyik legfontosabb kérdésére utal, a szocializmusnak a nemzeti eszméhez való viszonyára, amelyet az események akaratunk ellenére politikai harcaink középpontjába fognak állítani. *Nemzeti eszme és szocializmus*. Népszava 1916. november 23.

¹⁸ Ez utalás a korábbi Mitteleurópa-terv vitájára. A Szocializmus folyóirat hasábjain tizenegy, a mozgalomhoz kötődő szerző fejtette ki véleményét a tervről. *Közép-Európa?* Szocializmus 9. évf. (1916) 1. sz. 57–80.

¹⁹ Kautsky azon nézete, hogy a nemzeti küzdelmek elhomályosítják az osztályküzdelmeket a hazai mozgalomban is mélyen meggyökereződött álláspont volt. Kautsky, Karl: *Két világ*. Szocializmus, 11. évf. (1918) 7. sz. 329–349.

²⁰ Kunfi Zsigmond: *A nemzetek önrendelkezési joga*. Szocializmus 11. évf. (1918) 2. sz. 65–69.

„a független Magyarországnak új Magyarországnak kell lennie”

Az utolsó háborús ős eseményei nyilvánvalóvá tették a szociáldemokraták számára, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia és a dualista államberendezkedés nem fogja túlélni a háború végjátékát. A Reichsrat belpolitikai vitáinak hevességében a birodalom pilléreinek összeroppanása visszhangzik, a Népszava beszámolóí tükrözik a megindult bomlást.²¹ Az osztrák szociáldemokraták békejavaslatának ismertetésében a megfogalmazott célok helyes és támogatandó javaslatokként kerülnek bemutatásra, de már azzal a magyarázattal kiegészítve, hogy e békejavaslat aktualitása megkéstett, az antant végső győzelmének reményében a délszláv, cseh és lengyel népek számára ezek már nem kielégítőek.²² Miközben a magyarországi politikai élet vitái a koncentráció kérdése körül zajlanak, addig Bécsben a realitásokkal szembenező javaslatok kerülnek napirendre, e szembenezés egyik legélesebb vonása tükröződik, amikor a szociáldemokrata javaslat a népek önrendelkezési jogának elismerését már osztrák-német szempontból veti fel, a németek számára is biztosítandónak követeli a cseh törekvésekkel szemben. Ez a kettősség éles kontrasztot mutat az ausztriai és a magyar politikai szereplők látószögei között.²³

Az új helyzet új kérdéseket vet fel: „*át tud-e alakulni Magyarország a maga erejéből demokratikus, nemzetiségeinek minden jogot biztosító állammá vagy sem?* Meg akarják-e várni a magyar politikusok, míg a külpolitika kényszeríti rájuk ezt a tovább el nem odázható átalakulást, vagy követik-e az osztrák németiség előrelátó politikáját és önként földadják az immár tarthatatlanná vált hatalmi pozíciókat?”. A tét pedig óriási, „Ha a magyar politika ma a helyes útra tér, a magyarság nem mint uralmából csúfosan kibuktatott, legyőzött fél kezdi meg háború utáni új életét, hanem mint a keleteurópai nagy népszövetség egyenrangú, hatalmas tagja.”²⁴ A szociáldemokrata értékelések szerint a valódi kérdésekkel nem néz szembe a magyar politikai elit, a Monarchia összeomlása közben még mindig a rendszeren belüli státuszát próbálja pozícionálni, miközben a tét ennél már jóval több, az önálló Magyarország jövője került ugyanis napirendre.²⁵

Az új realitásokkal való elkerülhetetlen szembenezés dokumentumaként is olvasható a szociáldemokraták október 8.-i kiáltványa.²⁶ A *Magyarország népéhez* címzett kiáltvány egyértelműen fogalmazza meg a szociáldemokraták Magyarország vízióját:

²¹ *Ausztria válsága*. Népszava, 1918. október 2.; *Békevita az osztrák parlamentben*. Népszava, 1918. október 3.; „*A békéhez vezető utat kell keresnünk*”. *A Reichsrat békevitája*. Népszava, 1918. október 4.

²² *Az osztrák nép békefeltételei*. Népszava, 1918. október 3.

²³ *Magyarország jövője*. Népszava, 1918. október 4.; *Merre visz az út?* Népszava, 1918. október 5.

²⁴ *Merre visz az út?* Népszava, 1918. október 5.

²⁵ *Az új út*. Népszava, 1918. október 9.

²⁶ *Magyarország népéhez!* Népszava, 1918. október 8.

„Magyarország a jövőben *önálló állam* gyanánt akar élni, amelyet ne fűzzön szorosabb kapcsolat 'se Ausztriához, se Németországhoz, mint a világnak többi, *a nemzetek társadalmává szervezett államaihoz*”. A nemzeti állam – nemzetiségi állam kérdése új értelmezési színteret kap, a Monarchia helyett már tisztán Magyarország problémájaként jelentkezik. Az új Magyarország víziója reményeik szerint biztosítani tudja, hogy az országban élő nemzetiségek ne akarják elhagyni az ország keretét, de egyértelműsítik, hogy a reménybeli közös állam kizárólag a népek szabad elhatározása alapján állhat.²⁷

A politikai elit és a szociáldemokrata nézőpont közötti korábban is meglévő különbségek a válságosra forduló helyzetben egyre élesebb formát öltenek, amíg előbbi egyre hangsúlyosabban nemzetinek, úgy utóbbi nemzetiséginek kezeli a fennálló Magyarország állapotát, ebből következően a cselekvési dilemmák is eltérő irányokba alakulnak.

Az október 13.-i rendkívüli pártgyűlés szónokai már az új helyzetnek megfelelően vázolják fel reményeiket. Garbai Sándor kongresszusi nyitóbeszédében az Osztrák–Magyar Monarchia politikai egységének végét eldöntött kérdésnek tekinti, miután Ausztria nemzetiségei elkezdték önálló államaik szervezését. A Magyarország előtt álló feladat a demokrácia és a nemzetek önrendelkezési joga alapján álló állam létrehozása, „megteremteni a népek Magyarországot”. A szociáldemokrata álláspont reményét, a vízió lényegét abban jelöli meg, hogy ha az ország biztosítani tudja a legszélesebb demokratikus és nemzetiségi jogokat, akkor a nemzetiségeknek nem lesz érdekükben elhagyni az ország keretét. Az ország megcsonkításának veszedelme kizárólag úgy hárítható el, ha a nemzetiségek önrendelkezési jogokkal élve itt akarnak maradni, ehhez viszont meg kell teremteni a feltételeket, ha a politikai rendszer nem változik, ha a régi uralom ragaszkodik hatalmához, akkor azzal lemond az ország területi épségéről.²⁸

A pártgyűlés egyetlen napirendi pontjának előadójaként Kunfi Zsigmond foglalta össze a szociáldemokrata álláspontot.²⁹ A jövő béke szempontjából sorsdöntő, hogy ha nem történik gyökeres változás Magyarországon, ha a régi elit köt békét, akkor „Magyarország óriási területekkel” fogja ennek árát megfizetni, Kunfi egyértelműsíti a helyzet súlyosságát, „számolnunk kell azzal, hogy ez a háború Magyarország egész fennállásának és főleg *területének* kérdését is felvetette [...] olyan akaratokat

²⁷ A kiáltvány szellemében íródnak a következő napok vezércikkei. *Az új út*. Népszava, 1918. október 9.; *A nemzetek önrendelkező joga és a magyar politika*. Népszava, 1918. október 10.; *A Monarchiának nem válaszolnak*. Népszava, 1918. október 11. *Pusztuljanak!* Népszava, 1916, október 12.

²⁸ *Garbai Sándor nyitóbeszéde az 1918. október 13.-án tartott rendkívüli pártgyűlésen*. Magyar Munkásmozgalom Történetének Válogatott Dokumentumai 4/B, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1969. 461–462.

²⁹ *A béke kérdése és Magyarország jövő fejlődésének megalapozása. Kunfi Zsigmond előadói beszéde*. MMTVD 4/B 463–474.

keltett fel, amelyeknek közvetlen célja Magyarország földarabolása”. A változás ideje eljött, a rendszer külső tartópilléreinek, a dualizmusnak és a német szövetségnek az összeomlása megtörtént, ugyanakkor a belső pillérek, melyet Kunfi az osztályuralomban és a nemzetiségek elnyomásában jelöl meg, még állnak. A magyar politikai elit helyzetértékelése továbbra is a magyarság hegemon helyzetéből indul ki, annak fenntartását reálisnak látja, és nem számol a megváltozott körülményekkel. Ahhoz, hogy a magyarság kiléphessen gyűlölt, elutasított helyzetéből szükséges a függetlenség biztosítása, a nemzetiségek önrendelkezési jogának teljes elismerése, valamint a politikai és szociális demokrácia kiépítése.

A Kunfi által vázolt szociáldemokrata helyzetértékelés kifejezetten reális saját jövőképét illetően, kifejezi reményeit, de nem táplál illúziókat. Bízik benne, hogy azon idő alatt, amely a népek önrendelkezési jogának gyakorlásáig rendelkezésre áll, Magyarország képes lesz a gyökeres átalakításokat végrehajtani.³⁰ E folyamatban a nemzetiségek aktív részvételére számít, és elképzelhetőnek tartja, hogy az új Magyarország, amely „egy föderaliztikus, szabad ösztömfűködésen alapuló népállam” lesz, hazát fog jelenteni a jogukat gyakorló nemzetiségeknek, és ők a maradás mellett döntenek. Kunfi a választhatóság állapotának reményét vázolja fel politikai programként, nem mond le Magyarország integritásának fenntarthatóságáról, de azt a politikai elitől teljességgel eltérő módon értelmezi. A nemzeti hegemonia fenntartását csak erőszakkal lehet megvalósítani, ezt nem csak elvi alapon utasítja el, hanem a realitással sem látja összeegyeztethetőnek.

A Történelmi pillanatban címet viselő írás az ország előtt álló egyedüli esélyként hivatkozik a szociáldemokraták által javasolt alternatívára, ugyanakkor a kilátások tekintetében a szükségesnek látott átalakulások esetén is bizonytalanságot lát a jövőt illetően, e problémaérzékelés eltér a parlamenti pártok többségének alapállásától: „A magyarországi szociáldemokrata párt fölismeri azokat a veszedelmeket, amelyek a nemzetiségi elnyomás következtében az országot fenyegetik. Fölismeri, hogy az eddigi nemzetiségi politika Magyarország sírásója lehet. S azért az utolsó órában, talán az utolsó pillanatban figyelmeztette az egész országot arra, hogy a régi Magyarország, a faji elnyomásra és szociális kizsákmányolásra épített Magyarország elveszett, de talán meg lehet még menteni a nemzetek önrendelkező jogára, a dolgozó tömegek jólétére és szabadságára épített új Magyarországot. Ezt a nagy történelmi földadatot azonban csak az ország valóban demokratikus erőinek a közös célra való összefoglalása tudja megoldani. Semmi esetre sem elegendő ehhez a magyarság, mert hiszen a szociáldemokrata párt politikája az itt élő nemzetek szabad hozzájárulására, nem pedig a fegyverek és erőszak hatalmára akarja ráépíteni az új Magyarországot. *De vajon meg lehet-e nyerni a történelmi Magyarország annyi rettenetes bűne után ennek a*

³⁰ Fontos megjegyezni, hogy Wilson október 19.-i válaszejegyzékéig a hazai politikai szereplők kétoldalú tárgyalásos folyamatként gondoltak a háború lezárására. Az október végétől kibontakozó katonai és politikai összeomlást, és főleg annak súlyos lefolyását nem látták előre.

célnak a nemmagyar ajkú népeket? Ez az a nagy sorsdöntő kérdés, amelyre a szociáldemokrata párt feleletet keres és amelynek egész nagyságára föl akarja hívni az ország minden gondolkodó emberének figyelmét.”³¹

A feltett kérdésre a következő napok nem adnak megnyugtató választ. Károly császár manifesztuma után a parlamenti pártok többsége Magyarország területi integritása mellett azt az igényét is megfogalmazza, hogy a magyar hegemonia fenntartását is biztosítani kell, részben erre válaszul a nemzetiségi képviselők határozatai kinyilvánítják, hogy nem tekintik illetékesnek jövőjükéről való döntésben a magyar parlamentet. E viták közepette érkezik meg Wilson válasza a Monarchiának: „Az elnök ennél fogva nincs már abban a helyzetben, hogy e népek pusztá autonómiáját ismerje el a béke alapjának, hanem kénytelen ragaszkodni ahhoz, hogy ők és nem ő bíraskodjanak afölött, vajon az osztrák-magyar kormány részéről minő akció fogja kielégíteni a népek aspirációit és fölfogását jogaikról és mint a nemzetek családjának tagjait megillető rendeltetésükről.”³² Az elnöki válasz sorainak tükrében a szociáldemokraták szerint egyértelművé vált az antant álláspontja, amelynek következtében a politikai mozgástér beszűkült: „Wilson így szabad kezét adva a cseh-tót és délszláv nemzeti tanácsoknak, azoknak törekvéseit elfogadta és helyesli. Stanek és Korosec követelése mögött ezzel fölvonult a legkomolyabb és legkonkrétebb formában az antánt egész óriási hadereje és gazdasági ereje. Nem lehet kétséges, hogy ezeket a követeléseket teljesíteni kell, ha az osztrák-magyar monarchia gyors békéhez akar jutni.”³³ A háború elhúzódása esetén már olyan forgatókönyv sem látszik lehetetlennek, amelyben azon területek is pusztítás alá kerülhetnek, amely vidékek „a megcsönkített Magyarország legértékesebb területei lesznek”. A háború elhúzódása a magyar pozíció fokozatos romlását is jelenti, éppen ezért a minél hamarabb megvalósuló béke érdekében szükséges megállapodni az antant által egyértelműen legitímált cseh-tót és délszláv népek képviselőivel, amihez viszont új politikai vezetésre van szükség. Az írás hangsúlyozza, hogy a szociáldemokrata álláspont egyértelműen elutasítja a területi kérdés fegyveres alapon történő megoldását, lemond a magyar nemzet más népek feletti hegemoniájáról, ugyanakkor azt is rögzíti, hogy „nem ismerjük el jogosnak és helytállónak a fegyverek döntését Magyarország esetében sem”, a magyarok feletti más népek hegemoniája sem fogadható el.³⁴

³¹ *Történelmi pillanatokban*. Népszava 1918, október 15.

³² *Wilson válasza a monarchiának*. Népszava 1918, október 22.

³³ „már nemcsak Tisza István van tisztában azzal, hogy elveszítettük a háborút, hanem tisztában van és e szerint cselekszik Wilson is” *Súlyosabb megalázás*. Népszava, 1918. október 22.

³⁴ „Olyan népszavazást, amely katonai vagy bármi más erő nyomása alatt megy végbe, ők sem ismerhetnek el jogosnak, mi sem ismerhetjük el annak. De mint szocialisták mi és mint demokraták a csehek, sem ismerhetik el döntőnek ily kérdésben a fegyverek erejét. Amint nem szüntünk meg tiltakozni a bresti és bukaresti békék ellen, amelyeket a fegyverek erejével diktáltak rá az orosz és román népre, úgy nem ismerjük el jogosnak és helytállónak a fegyverek döntését Magyarország esetében sem. Mint szocialisták és demokraták csak oly területváltozá-

A helyzettel való szociáldemokrata szembenézés keserű, a remélt kölcsönös fegyverletételen alapuló béke helyett az antant a végső győzelem érdekében kivár, nem kötelezi el magát kompromisszumos javaslatok mellett, egyúttal zöld utat ad a csehek és délszlávok destabilizációs törekvéseinek. A szociáldemokraták a nemzetiségek önállósági törekvéseit elismerik, ugyanakkor a megváltozott helyzetre reagálva rögzítik, hogy nem csak a nemzetiségek, hanem a magyar nemzet számára is biztosítani kell az önrendelkezés jogát, aláhúzzák, hogy a más népek feletti magyar nemzeti hegemonia elutasítása mellett elfogadhatatlan a felemelkedő nemzeti aspirációk más nemzetek felé való nyújtózkodása is, ők sem igényelhetnek hegemon szerepet.

A szociáldemokrata álláspont a háború végjátékának időszakára levonja az elméleti munkákban végiggondolt alternatívákból a gyakorlati politikai cselekvés számára a következményeket. Az önálló Magyarország számára két alternatíva lehetséges, fenntartja Magyarország magyar jellegét, és ezzel egyrészt vállalja a háború folytatásának következményeit, másrészt a hegemonia fenntartásának érdekében elodázza a demokratikus átalakulást, vagy radikális reformok végrehajtása mellett föderatív alapra helyezi az ország jövőjét, elfogadva ennek akár területi veszteséggel járó konzekvenciáit. Az első eshetőséget elvi és gyakorlati alapon is elutasítja, sem a háború folytatását nem tartja kivitelezhetőnek, sem a magyar hegemonia fenntartását nem látja igazolhatónak. A szociáldemokraták alternatívája megfogalmazza abbéli reményét, hogy a gazdasági, kulturális kapcsolatok elég erősek lehetnek, hogy valódi és gyökeres változások esetén a nemzetiségek az országhoz való tartozás mellett döntsenek, de egyértelműen számol a területi átrendeződés lehetőségével.

Az összeomlás képei

E tanulmánynak nem képezi részét a népkormányban szerepet vállaló szociáldemokraták elemzése, zárógondolattal azonban szükségesnek látszik utalni erre az időszakra is, hiszen a háború teljes folyamata nem ért véget november elején a fegyverletétellel. A létrejövő Magyar Nemzeti Tanács kiáltványa és az Új Magyarország politikai víziója a népek önrendelkezési joga alapjára állt, demokráciát, népjogokat, nemzeti önrendelkezést hirdetett, de nem mondott le a történeti Magyarország keretéről. Az összeomlás közepette a politikai cselekvés felelősségét felvállaló népkormány a területi kérdésben e keretnek a békekonzferenciáig való megóvását tűzte ki célul, miközben ennek eszközei részben nem álltak rendelkezésre, részben nem tudta azokat biztosítani.

Az összeomlás fellazítja a tapasztalati teret, a politikai cselekvés mindenkori bizonytalansága kiemeli a cselekvő politikai szereplő jövőképehez vezető út állandó

sokat ismerünk el jogosaknak, amelyek a népességnek demokratikus úton és szabadon megnyilvánult akarata nyomán mennek végbe.” *Súlyosabb megalázás*. Népszava, 1918. október 22.

homályosságát. Ilyenkor a politikai vízióhoz való ragaszkodás válik az egyedüli biztossággá. A népkormány nem volt képes önálló politikai cselekvővé válni, a benne felelősséget vállaló politikai szereplők önálló víziókkal érkeztek, és rövid egyetértés után a jövőképek és a hozzájuk vezető út meghatározásának dilemmái fellazították a köztük lévő egységet, kidomborították a meghúzóó ellentéteket.

A szociáldemokrata elgondolásokban a nemzeti–nemzetiségi kérdés meghatározásakor azon megközelítést fogadták el, amely tartalmilag eltérő, egymással rivalizáló nemzetkoncepciókat azonosított, amelyben a megkülönböztetés lényege elsősorban a közösségi cselekvésre irányuló akaratokban, ezek igazolási jellegében jelentkezik. A korszakban bekövetkező legfontosabb tartalmi változásként rögzítették, hogy kialakult a korszakra jellemző *új nemzeti ideológia*, mely tartalmát tekintve hegemoniára törekvő, elismeri adott nemzet más nemzetek feletti uralmát. A szociáldemokraták úgy látták, hogy az uralkodóvá váló *új nemzeti ideológia* hegemoniára való törekvése miatt konfliktusgeneráló, éppen ezért tartós nemzetek közötti békét ezen nemzeti koncepció alapján nem lehet kötni. A szociáldemokraták által vázolt alternatív koncepció önmagát a nemzet fogalmának originális tartalmához kötötte, melyet *demokratikus nemzetfogalomként* definiált. A tartós nemzetközi béke fenntartásának módját csak e nemzetkoncepció győzelme esetén látták biztosíthatónak, erre építették szocialista békejavaslataikat, politikai cselekvési terveiket. Az önrendelkezésre, minden nemzetiség számára biztosított önkormányzatiságra, a méltányos elhárításra alapozott koncepció az összeomlás következményei közepette végül nem találkozott a történeti helyzet realitásának kényszereivel.

Confederation, nation-state, self-determination.

The vision of the Social Democrats from the Monarchy during the First World War

The study presents social democratic ideas and interpretations about the future of the Monarchy and Hungary during the First World War. The article analyses the writings of the prominent Social Democrats, Zsigmond Kunfi, Ernő Garami, Zoltán Rónai, Jenő Varga. The social democrats considered as the economic and social development of the Austro-Hungarian Monarchy before the First World War optimal. The collapse of the Monarchy was seen as a real danger from the beginning of the war. Their program was aimed at the democratic transformation of Monarchy and Hungary through the political emancipation of people and the nationalities. One of the most important questions during the World War I, if the federal framework or the separation of the nationality from the Monarchy will be realized. Onto the end of the war the Austro-Hungarian Monarchy's disintegration turns into a fact, two alternatives have emerged for independent Hungary. It protects and preserves the Hungarian character of Hungary by rejecting democratic transformation in order to maintain Hungarian hegemony and assume the consequences of the continuation of war, or by the implementation of radical reforms, it places the country's future to a federal basis, accepting the right of self-determination of the nationalities of Hungary, including its territorial loss consequences.